

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75611/45-Hrytsenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 11.11.2023).

9. Гриценко В. Значення посади генерального писаря для діяльності представників козацько-старшинського роду Савичів. *Студентські історичні студії*: зб. наукових праць студентів. Випуск 9. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 29 - 35. URL: <https://drive.google.com/file/d/1mvp2gjp78AgCHfcanqVJLQ9ZINSpCtYy/view> (дата звернення: 11.11.2023).

10. Звагельський В. Б. Глухівський Троїцький Собор. *Сумський календар*97. Науково-популярне видання / Під загальною редакцією В. О. Садівничого*. Суми: Собор, 1996. 118 с.

11. Кривко Я. Зв'язки П. О. Куліша з Глухівщиною. *Народна трибуна*. 1969. № 94 (6802). 7 серпня. С. 4.

12. Кривошия В. В. Національна еліта Гетьманщини (персональний склад та генеалогія: 1648-1782 рр.). Київ : ІПіЕД НАНУ 1998. Ч. 1. 269 с.

13. Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О.В. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ: «Стилос», 2009. 431 с.

14. Кулиш П. Собрание сочинений. Т. 5. Санкт-Петербург, 1910. 379 с.

15. Пуцко В. Г. Троїцький собор в Глухове. Сіверщина в історії України : зб. наук. праць: Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23-24 жовтня 2008 р.). Суми: Вид. будинок «Еллада», 2008. 227 с.

16. Пуцько В. Архітектор О. Г. Яновський. *Народна трибуна*. 1967. № 86 (5998). 15 липня. С. 4.

17. Терлецький В. Архітектура Глухова 18 століття. *Народна трибуна*. 1965. № 94 (5694). 5 серпня. С. 4.

18. Ткаченко В. Ю. Православна Глухівщина: Історико-культурна спадщина Глухівського краю. Вид. друге, перероб. і доп. Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. 256 с.

19. Ткаченко В. Ю. Собор гетьманської держави. *Сіверянський літопис*. 1995. № 4. С. 118 - 119.

ВНЕСОК О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО У ДІЯЛЬНІСТЬ ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА НЕСТОРА-ЛІТОПИСЦЯ

Діана Гринь

Науковий керівник:
Андрій Гриценко

На зламі ХІХ-ХХ століть в Україні, особливо в містах, відбулося значне піднесення історичної науки і наукової спільноти. Заснування різних історичних наукових товариств, часописів, археографічних комісій та музеїв свідчило про високий рівень розвитку тодішньої української історіографії та її самодостатність.

Такі наукові об'єднання, як Історичне товариство Нестора-літописця (далі - ІНТЛ), Історико-філологічне товариство при Харківському університеті, Наукове товариство імені Тараса Шевченка (далі - НТШ), інші часописи та журнали (наприклад, «Киевская старина»), археографічні комісії та музеї стали важливими

центрами обміну науковими знаннями, публікації історичних джерел, а також проведення наукових досліджень.

ІТНЛ відзначалось значним внеском у розвиток історичної науки наприкінці ХІХ і на початку ХХ століття. Засноване 24 листопада 1874 року [18] та функціонувавше при Університеті Св. Володимира до 1931 року, це товариство відзначалося своєю активною науковою діяльністю та залишило значну спадщину в історичному дослідженні. Його члени, серед яких були видатні вчені, переважно з Університету Св. Володимира, сприяли поширенню та поглибленню історичних знань.

Існує різноманітна спеціальна наукова література, яка охоплює різні напрями діяльності ІТНЛ. Перші записи, які з'явилися у цій області, належать засновникам товариства, таким як М. Максимович та І. Хрущов, а також активним членам товариства, зокрема В. Базилевичу, М. Дашкевичу, І. Житецькому, О. Нестроеву, А. Степовичу та іншим [1; 6; 9]. У їхніх працях узагальнювались проміжні результати діяльності товариства, представлені у формі своєрідних звітів. В радянські часи основні напрями діяльності товариства були стисло описані в узагальнюючих працях [12, с. 10] та енциклопедичних словниках [2; 3; 8]. Статті В. Сарбея та О. Степанського [17] також проілюстрували основні напрями діяльності товариства. М. Колесник, сучасний український історик, в своїх працях [13; 14] приділив особливу увагу діяльності ІТНЛ. Деякі археографічні публікації, які містилися у виданні «Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца» (далі – «Чтения»), були предметом докладного аналізу джерелознавцями сучасності, такими як М. Ковальський, Ю. Мицик, М. Литвиненко, Г. Швидько та інші [7].

Ініціатором заснування ІТНЛ був видатний історіограф М. О. Максимович, і він мав за мету об'єднати кращі наукові сили України для дослідження історії рідного краю. Серед активних членів Товариства були відомі вчені, такі як В. Антонович, М. Грушевський, О. Лазаревський та інші. Вони визначили основні напрями наукової та громадської діяльності Товариства. У 1874 році ІТНЛ приєдналося до Київського університету, що дало історикам можливість проводити плідну працю. Пізніше Товариство стало частиною Всеукраїнської Академії наук, зберігаючи свою автономію [13].

Історію Товариства Нестора-літописця (ІТНЛ) можна поділити на три етапи, кожен із яких відрізнявся своїми характеристиками та завданнями:

Перший етап (1872-1893 рр.) розвитку ІТНЛ охоплює період від офіційного заснування Товариства в листопаді 1872 року до прийняття статуту 22 грудня 1893 року. Під час цього етапу акцент був зроблений на внутрішній організації Товариства, встановленні засад функціонування та залученні нових членів. Другий етап (1894-1917 рр.) включає в себе роки з 1894 року, коли був прийнятий статут, до Великої Жовтневої соціалістичної революції. Під час цього періоду Товариство отримало більше можливостей для наукової та громадської діяльності, і акцент був зроблений на розширенні досліджень і роботі з історичним матеріалом. Третій етап (1917-1931 рр.) охоплює роки радянської влади, з 1917 року до 1931 року. Під час цього етапу історія Товариства була вплинута подіями революції та настанням радянського режиму. Закінчивши свою діяльність у 1931 році, ІТНЛ припинило своє існування під час реорганізації Всеукраїнської Академії наук та ліквідації суспільного сектора науки [19, с. 5, 11].

З самого початку ІТНЛ активно займалося вивченням вітчизняної історії, зокрема історії України в пізньофеодальний період. За цей період Товариство провело понад 700 засідань і представило понад 1400 наукових доповідей. Багато з цих досліджень були спеціально підготовлені для Товариства і вперше обговорювалися на його засіданнях. Основна частина цих доповідей була опублікована в журналі «Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца». Однак через обмежені фінансові ресурси видання не стали регулярними до 1888 року.

Олександр Матвійович Лазаревський, видатний український історик та археограф, був активним членом Історичного товариства Нестора-літописця (ІТНЛ) в 1890-х роках. На жаль, точна дата його вступу до товариства не збереглася в документах. Проте, він став дійсним членом ІТНЛ у 1880 році, як свідчить один із його біографів, М. Василенко [4].

У 1893 році виникла криза, пов'язана з відсутністю фінансування та негласною забороною деяких видів діяльності соцієтату з боку царської адміністрації.

Ця криза викликала розкол між старшими та молодими членами товариства. Молоді члени вимагали більш активної реорганізації товариства, прийняття нового статуту та розширення напрямків його діяльності. Ця молодша група об'єдналася навколо професора Київського університету Св. Володимира Івана Лучицького, і її підтримував О. Лазаревський.

Однією з актуальних справ, яку розглядали в ІТНЛ, було обрання нового голови товариства. Після гострих дискусій старші члени обрали професора В. Іконникова головою 10 жовтня 1893 року. Проте в березні 1894 року молоді члени «опозиції» домоглися обрання своїх прихильників до Ради товариства. Ця Рада була певним компромісом, і в неї були обрані також О. Лазаревський та інші члени «опозиції». На цьому засіданні ІТНЛ Олександр Матвійович Лазаревський був обраний заступником голови товариства [4, с.97-98].

Вереснем 1895 року В. Іконников відмовився виконувати обов'язки голови Історичного товариства Нестора-літописця. Зазвичай, у такому випадку, ці обов'язки передавалися б його заступнику, яким був О. Лазаревський. Однак з невідомих причин О.М. Лазаревський категорично відмовився приймати цю посаду, навіть до завершення терміну, на який було обрано В. Іконникова.

Дослідник М. Василенко зазначив, що багато зусиль було витрачено, щоб переконати О. Лазаревського взяти на себе посаду голови товариства. Врешті-решт О. Лазаревський згодився виконувати ці обов'язки, але це тривало лише трохи більше року, з 18 вересня 1895 року до 5 жовтня 1896 року. Після цього і до кінця свого життя він залишався заступником голови товариства [4, с.98].

Хоча період головування О. Лазаревського в Історичному товаристві Нестора-літописця був невеликим, він активно сприяв розвитку цієї наукової організації. Він доклав зусиль до збільшення фінансових та матеріальних ресурсів товариства, а також ініціював проведення публічних лекцій, передбачених новим статутом товариства. Особливий акцент було зроблено на історію Києва на різних етапах і його зв'язок з історією регіону. В. Антонович та П. Армашевський взяли на себе проведення цих лекцій, які виявилися дуже популярними серед громадськості та зібрали велику аудиторію слухачів.

Під час свого головування, О. Лазаревський впровадив ряд позитивних змін у роботі Історичного товариства Нестора-літописця. Він керував виданням двох

видань «Чтений», де розмістив значну кількість цікавих наукових праць. Також, завдяки його ініціативі, отримані кошти від відомого підприємця Терещенка, використані на оплату лекторів, поповнення бібліотеки товариства та інші потреби. Бібліотека товариства значно збагатилася новими виданнями, і сам О. Лазаревський вніс внесок, передаючи свої рукописи та багато книг, включаючи 169 примірників «Сулимовського архива».

Під час виконання обов'язків заступника голови ІТНЛ, О. Лазаревський відповідав за формування порядку денного засідань товариства, вносив доповіді, керував виданнями книг «Чтений» та контролював бібліотеку. Протягом 90-х років ХІІ століття, він публікував багато своїх праць у «Чтеніях», охоплюючи різні галузі історії України.

Ці праці відображали різноманітні напрями його наукової діяльності. Наприклад, доповідь «Граф П. Румянцев-Задунайський» присвячена 100-річчю від дня смерті цього видатного російського полководця. У березні 1895 року О. Лазаревський опублікував матеріали до біографії президента Малоросійської колегії і генерал-губернатора краю в журналі «Киевская старина» [15].

У своїй праці «Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII–XVIII ст.» О.М.Лазаревський створив історико-географічний нарис про територію полку Лубенщина. Він детально описав історію цієї області, поділивши її на сотні в різні історичні періоди, та привів відомості про полковників і сотенних старшин. Також історик описав міста і містечка полку та подав статистичні дані про села, що входили до складу Лубенського полку [16].

Публікації О. Лазаревського у «Чтеніях» мають велике значення для дослідників соціально-економічної історії Лівобережної України. Вони включають як текстові матеріали, так і аналіз цих джерел, що допомагає розуміти історію та культуру того часу. Публікація актів з історії землеволодіння і інших документів зберігає історичну цінність та є важливим джерелом для досліджень історії України.

Діяльність О. Лазаревського в межах Історичного товариства Нестора-літописця була надзвичайно важливою і продуктивною. Він був одним із лідерів та ідейних натхненників цього товариства і грав активну роль в розвитку наукової діяльності в Україні. О.М. Лазаревський докладав багато зусиль до розширення та вдосконалення діяльності товариства, допомагаючи знайти нові перспективи для наукових досліджень.

Його внесок у розвиток товариства та пошук нових напрямків в науковій роботі свідчать про його відданість науці та демократичним принципам наукової діяльності. Така активність і залученість до розвитку історичної науки у товаристві відображають високий рівень відданості ідеалам науки та сприяють розвитку історичної науки в Україні.

Література

1. Базилевич В. Историческое Общество Нестора Летописца (1919–1921 гг.). *Русский исторический журнал*. Петроград, 1922. Кн. 8. С. 327–329.
2. Большая советская энциклопедия. М., 1972. Т. 10. С.574–575.
3. Василенко Н. П. Памяти почетного члена общества Александра Матвеевича Лазаревского. ЧИОНЛ. Киев, 1903. Кн. 17. Вып. 2. С. 85–107.

4. Василенко М. Олександр Матвієвич Лазаревський (1834–1902) (Матеріали до його біографії). *Україна*. 1927. № 4, с. 18 — 82.
5. Вісті Всеукраїнської Академії наук. 1929. Т. II. С. 31; 1930. Т. I. . С. 21.
6. Дашкевич Н.П. 25-летие Исторического общества Нестора-летописца. Киев, 1899. 99 с.
7. Довгопол В.М, Литвиненко А.М., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР: навч. посібник для іст. фак. вузів. / За ред. Ф.П.Шевченка. Київ: Вища шк., 1986. 240 с.
8. Енциклопедія українознавства. Львів, 1994. Т.3. С.886.
9. Житецький І. Заходи коло організації історичного товариства в Київ. *Україна*. 1929. Січень–лютий. С.23–30.
10. История Киева: В 3 т., 4 кн. Т. 2: Киев периода позднего феодализма и капитализма / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.; Редкол. тома: В. Г. Сарбей (отв. ред.) и др. Киев: Наук. думка, 1983. 462 с.
11. Історія Академії наук Української РСР: В 2 кн. Київ, 1967. Книга. I. С. 12-13, Книга II. С. 323-324.
12. Історія Київського університету (1834–1959). Київ, 1959. С. 53–54, 192, 336.
13. Колесник М. П., Історичне товариство Нестора-літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні. *Український історичний журнал*. 1995. № 5. С. 28 – 37. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=journal_1995_5_28 (дата звернення: 03.11.2023).
14. Колесник М. П., Історичне товариство Нестора-літописця: основні етапи й напрями діяльності (1872—1931). *Український історичний журнал*. 1989. № 9. С. 50 – 56. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=journal_1989_9_50 (дата звернення: 03.11.2023).
15. Лазаревський А. Матеріали для біографії графа П. А. Румянцева-Задунайского. *Киевская старина*. 1895. № 3. С. 385–404.
16. Лазаревський А. Исторические очерки полтавской Лубенщины XVII–XVIII ст. Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Киев, 1896. Вып. XI. С. 54 - 58.
17. Сарбей В. Г., Розвиток науки в Києві у другій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. 1982. № 3. С. 67-76. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=journal_1982_3_67 (дата звернення: 03.11.2023).
18. ЦДІА УРСР У м.Києві. Ф.442. Оп.50. Спр.347. Арк. 1-43 Дашкевич Н.П. 25-летие Исторического общества Нестора-Летописца. Киев, 1899. С.22.
19. ЦШ ім. В. І. Вернадського АН УРСР. Відділ рукописів. Ф.40. Спр. 275-276.